

Харис Скарлакидис

БЛАГОДАТНИЯТ БОГЪН

Чудото на светлината
на Възкресението върху
Христовия гроб

Осемдесет и пет
исторически свидетелства
(IV – XVI в.)

БИБЛИОТЕКА
• КЪМ ИЗВОРИТЕ •

ЗОГРАФСКИ МОНАСТИР

**БИБЛИОТЕКА
• КЪМ ИЗВОРИТЕ •**

В Зографската издателска поредица *Библиотека • Към изворите •* се публикуват изворни текстове от манастирския архив, както и стойностни трудове върху родната и общобалканска църковна история и култура, основани на изворов материал.

За гръцкото издание:

© 2024: X. Скарлакидис

Осмо издание: юни 2024

За българското издание:

© Зографска света обител

© Фондация „Наследство на Зографската света обител“

Превод от гръцки: Стефанка Василева

Редакция: иеромонах Атанасий Зографски

Графично оформление: Милена Вълнарова

ISBN: 978-954-770-483-1

<http://zografnasledstvo.com>

e-mail: zograf.nasledstvo@gmail.com

Заглавие на оригинала:

ΑΓΙΟΝ ΦΩΣ, Το Θάύμα της κάθοδου του Φωτός της Αναστάσεως στον

Τάφο του Χριστού – Ουδόντα πέντε ιστορικές μαρτυρίες (4ος-16ος αι.)

Харис Скарлакидис

БЛАГОДАТНИЯТ БОГЪН

Чудото на светлината
на Възкресението върху
Христовия гроб

Осемдесет и пет
исторически свидетелства
(IV – XVI в.)

Зографски манастир
• Света Гора •
2024

СЪДЪРЖАНИЕ

Предисловие към българското издание	7
Списък на съкращенията	9
Благодарности от автора	11
Две препоръки за книгата	12

Въведение 15

1. Церемонията на Благодатния огън	21
2. Първата поява на Благодатния огън	29
3. Народностите на 85-те автора	32

Първа част. Свидетелства от IV до XVI в. 35

1. Свети Григорий Просветител (около 330)	35
2. Свети Ливан от Етиопия (около 500)	38
3. Явяването на Благодатния огън след превземането на Иерусалим от персите (около 617)	40
4. Архиепифаноси от Поатие и Париж (около 800)	54
5. Свети Теодор Саваит (836)	56
6. Арабският философ Ал-Джахиз (848)	58
7. Френският монах Бернар (867)	59
8. Епископ Арета Кесарийски (около 921)	60
9. Кандилото, „запалено от ангела“ в колекцията на краля на Англия (930)	61
10. Арабският историк Ал-Масуди (940)	64
11. Арабският законоучител Ибн Ал-Кас (940)	65
12. Писмото на свещенослужителя Никита до император Константин Багренородни (947)	71
13. Персийският лекар Ал-Масихи (ок. 990)	76
14. Персийският мъдрец Ал-Бируни (1000)	78
15. Разрушаването на Храма на Възкресението през 1009 г.	85
16. Френският изгумен Ришар от Сен Ван (1027)	89
17. Френският епископ на Орлеан Одолрик (1025 – 1028)	92
18. Австрийският презвитер Отмар (около 1050)	95
19. Италианските епископи Лъв Остийски (1075) и Роландо от Тревизо (1090)	97
20. Несторианският патриарх Макика (1095)	99
21. Папа Урбан II (1095)	100
22. Египетският везир Ал-Афдал и Гийом Отшелника	103
23. Френският кардинал Жилон от Туси (1099)	107
24. Завладяването на Иерусалим от кръстоносците	108

25. Хрониката от „Свети Максенций“ и френският летописец Фулхерий от Шартр (1101)	114
26. Кодексът L	115
27. Френският историк Бартолф от Нанжи	120
28. Италианският историк Кафаро	123
29. Германският историк Екехард	126
30. Английският историк Уилям от Малмсбъри	131
31. Арменският историк Матей от Егеса	133
32. Френският историк Гибер от Ножан	134
33. Руският игумен Даниил (1105 – 1107)	140
34. Научното изследване на руския физик Андрей Волков на Велика събота 2008 г.	148
35. Експериментът с измерването на температурата на Благодатния огън	154
36. Термичните измервания на италианския професор Джулио Фанти	158
37. Германският историк Алберт от Аахен (1119)	165
38. Хрониката от Питърбъро и хрониката от „Свети Максенций“ – двойното явяване на Благодатния огън (1120)	166
39. Латинският патриарх на Иерусалим Гийом I (1130)	169
40. Пиер Достопочтени от Ключи (1147)	170
41. Исландският абат Николас Бергсон (1153) и италианският пътешественик Бартоломео (1158)	173
42. Германският епископ Теодорих (1171)	176
43. Френският граф Филип Флангърски (1178)	176
44. Завладяването на Иерусалим от султан Саладин	177
45. Саладин пред Благодатния огън (1192)	183
а. Хрониката на английския кръстоносец Ричард	183
б. Историята на френския кръстоносец Амброаз	186
46. Египтяните Ибн ал-Кулзуми (1102) и епископ Иоан (1197)	190
47. Анонимен френски летописец (около 1200)	193
48. Германският епископ Вилбранд (1211) и английският писател Гервасий от Тилбъри (1214)	195
49. Географът Якут (1228) и Марганският летопис (1229)	196
50. Хроника на абатството в Ерфурт (1267)	198
51. Анонимен английски пътешественик (1344)	198
52. Италианският монах Николода Поджибонси (1347)	202
53. Ритуалното пресъздаване на слизането на Благодатния огън във Флоренция	208
54. Кодексът Urb. Lat. 1362 от Ватиканската библиотека (XIV в.) и френският поет Гийом Льоkler от Нормандия	215
55. Автентичността на Христовия гроб и скалата на Голгота	220

56. Първоначалните форма и облик на Христовия гроб	234
57. Император Йоан VI Кантакузин	252
58. Руските духовници Агретений и Зосима	252
59. Етиопският император Зара Якоб (около 1460)	254
60. Слизането на Благодатния огън при етиопски поклонник (XV в.)	256
61. Етиопският епископ Езра (1475)	258
62. Етиопският кодекс D'Abbadie 222 (XV в.)	260
63. Швейцарският историк Феликс Фабри (1483)	263
64. Халдейският патриарх Йоан Сулака (1552)	266
65. Руският дипломат Василий Позняков (1560)	268
66. Разцепената от Благодатния огън колона (1579)	273
67. Кипърският поет Антоний Даркес (1579)	287

Втора част. Някои по-нови свидетелства 292

1. Едно лично свидетелство	292
2. Арменският историк Григорий Даранагеци (1626)	295
3. Иерусалимският патриарх Нектарий (1682)	297
4. Руският писател Авраам Норов (1835)	299
5. Британският археолог сър Чарлз Уорън (1867 – 1870)	301
6. Монах Партений и епископ Мелетий	304
7. Патриарх Кирил II (1868)	312
8. Монах Митрофан (1926)	313
9. Патриарх Дамян I (1897 – 1931)	319
10. Патриарх Диодор I (1981 – 2000)	322
11. Епископ Христодул (1999)	324
12. Патриарх Иринеј I (2001 – 2005)	326
13. Патриарх Теофил III	327
14. Специалната молитва за измолването на Благодатния огън	328
15. Съвременната полемика срещу Благодатния огън	335
16. Първият човек, който видя Благодатния огън и възкръсналия Христос (33)	346

Епилог 351

Приложения	356
1. Времето на Христовото Възкресение и хронологическото начало на чудото на Благодатния огън	356
2. От Тайната вечеря до Възкресението на Богочовека	372
3. Фотографско приложение към българското издание на книгата	383
Библиография	389

ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

Книгата за Благодатния огън на Харис Скарлакидис, архитект и магистър по богословие, е издадена досега на девет езика – гръцки, английски, немски, френски, испански, италиански, руски, румънски, сръбски. Запознахме се с автора преди около петнайсет години, когато лично дойде в манастира и ни предложи първото си издание за превод. Още тогава оценихме достойнствата на труда му, но давахме предимство на други произведения, повечето написани от и за светогорски отци. Преди няколко години към издателството ни се обърна Стефанка Василева с предложение за издаване на същата книга, която тя вече беше превела от по-новите ѝ издания. Както читателят ще се убеди сам, трудът на Х. Скарлакидис по съставянето на творбата е огромен. Последните издания се основават на 85 свидетелства, докато в първото издание те бяха 42. Поради това смятаме нашето забавяне като добра възможност да преведем книгата в нейния пълен обем по осмото ѝ издание от 2024 г., засягайки включително и съвременната полемика около явлението на Благодатния огън.

Както читателят ще види, авторът използва голям брой ръкописни и други извори, като паралелно с превода привежда и оригиналните текстове, голяма част от които са поместени в книгата под формата на факсимилета. В нашето издание се постаряхме в максимална степен също да работим с изворните текстове. Преводите от старогръцки, староруски, съвременен руски и английски бяха извършени от преводача и редактора. Преводите от латински, които никак не са малко, бяха извършени от Петя Стоянова, за което сърдечно ѝ благодарим. Преводите от арменски бяха направени от Гоар Абовян. За останалите няколко текста от староанглийски, арабски и гр. езици се доверихме на преводите в гръцката книга.

Трудът на Харис Скарлакидис изпълнява всички условия за задълбочено научно изследване – с богатия си критичен апарат, с позоваванията си на изворите, с взаимовръзките, които авторът прави между отделните свидетелства. Допълнително достойнство на книгата са авторовите компютърни възстановки на Голгота и гроба Господен такива, каквито са били през I век, и които са визуализирани въз основа на археологически проучвания на терен. В същото време книгата успява да предаде на читателя благодатното въздействие от съприкосновението с това постоянно възобновяващо се Божие чудо и да освети душата със светлината на Христовото Възкресение. Голяма е и нашата радост да предоставим на четящите българи това живо свидетелство за непрестанната грижа на нашия благ Творец да ни окуражава и вдъхновява да Го търсим и да се стремим към вечността.

От издателството

СПИСК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

AB	Analecta Bollandiana
AE	Annales d’Ethiopie
ASOSB	Acta Sanctorum Ord. S. Benedict
BAR	Biblical Archaeological Review
BSAC	Bulletin de la Société d’Archéologie Copte
BSAT	Bulletin de la Société d’Archéologie de Touraine
CCCM	Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CICTS	Corpus Inscriptionum Crucesignatorum Terrae Sanctae
DII	Documenta Islamica Inedita
EHR	English Historical Review
ΕΠΕ	Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας
GJAA	Global Journal of Archaeology and Anthropology
HTR	Harvard Theological Review
ИАН	Известия императорской академии наук
IEJ	Israel Exploration Journal
IHDTs	Itinera Hierosolymitana et descriptiones Terrae Sanctae
ИРПО	Издание императорского православного палестинского общества
JAOS	Journal of the American Oriental Society
JECS	Journal of Early Christian Studies
JRAS	Journal of the Royal Asiatic Society
JTS	Journal of Theological Studies
LA	Liber Annuus
MGH	Monumenta Germaniae Historica
OCA	Orientalia Christiana Analecta
OLA	Orientalia Lovaniensia Analecta
PBR	Patristic and Byzantine Review
PG	Patrologia Graeca
PL	Patrologia Latina

PO	Patrologia Orientalis
POC	Proche-Orient Chrétien
PPSb	Православный палестинский сборник
PPTS	Palestine Pilgrims' Text Society
RAS	Rerum Anglicarum Scriptorum
RB	Revue Bénédictine
RH	Revue Historique
RHC Oc.	Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux
RHC Or.	Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Orientaux
RQ	Renaissance Quarterly
RSE	Rassegna di Studi Etiopici
SC	Sources chrétiennes
TJT	Toronto Journal of Theology
ZDPV	Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins
ZGAIW	Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften

БЛАГОДАРНОСТИ ОТ АВТОРА

Искам да благодаря на всички приятели и сътрудници, които допринесоха за завършването на този проект: на проф. Лоран Мот, филолог в Парижкия университет и г-р Демостен Георговасилис за преводите на латинските текстове, на историка г-р Джамал Ал-Тахир и г-р Атанасиос Хенеин за преводите на арабските текстове, на богослова г-р Кеворк Казарян за преводите на арменските текстове, на Ники Христопулу за преводите от английски, на Мария Куцикиду и Панайота Папагеоргиу за преводите от френски език, на Симо Тамоглу за преводите от италиански, на Ахилеас Бакас за преводите от немски, на Зоу Робу за преводите от руски език и на филолога Анастасиос Типалдос за преводите на византийските текстове.

Благодаря за полезната информация на: Георгиос Пападопулос, професор по Механика на веществата в Техническия мецовски университет; Джей Рубенцайн, професор по история в Университета в Тенеси; Робърт Левайн, професор по средновековна филология в Бостънския университет; Катрин Блеър Мур, асистент професор по история на изкуствата в Тексаския тържавен университет; Готхард Щромайер, професор по Семитски и арабски езици в Берлинския свободен университет и на професор Алесандро Бауси, ръководител на катедрата по Етиопски език в Хамбургския университет. Благодаря още на г-р Фуат Сезгин, директор на Института за история на арабските и ислямски науки към Франкфуртския университет за отпечатания материал, който ми изпрати за арабина Ибн Ал-Кас. Специални благодарности на моя приятел и сътрудник Йоанис Куцикидис за неговата ценна помощ. Благодаря на Стефанка Василева (филолог и преводач) за превода на книгата на български език.

12. Писмото на свещенослужителя Никита до император Константин Багренородни (947)

На Пасха през 947 г. гръцкият свещенослужител Никита пристига в Иерусалим като пратеник на император Константин VII Багренородни⁶⁹, за да предаде на патриарх Христогул I парично дарение от императора. Непосредствено след церемонията на Благодатния огън Никита съставя писмо до владетеля, в което описва преживените от него събития. Писмото е запазено в един гръцки ръкопис от XIV в., който се намира в Иерусалимската патриаршеска библиотека (кодекс 73 на светия Гроб). Според този ръкопис сутринта на Велика събота на 7 април 947 г. в Иерусалим пристига емир от Багдад, който съобщава на патриарх Христогул за решението си да сложи край на церемонията на Благодатния огън поради голямото влияние, което оказва на мюсюлманското население. Както се споменава в писмото, заради това чудо „християнската вяра се е разпространила из цяла Сирия“.

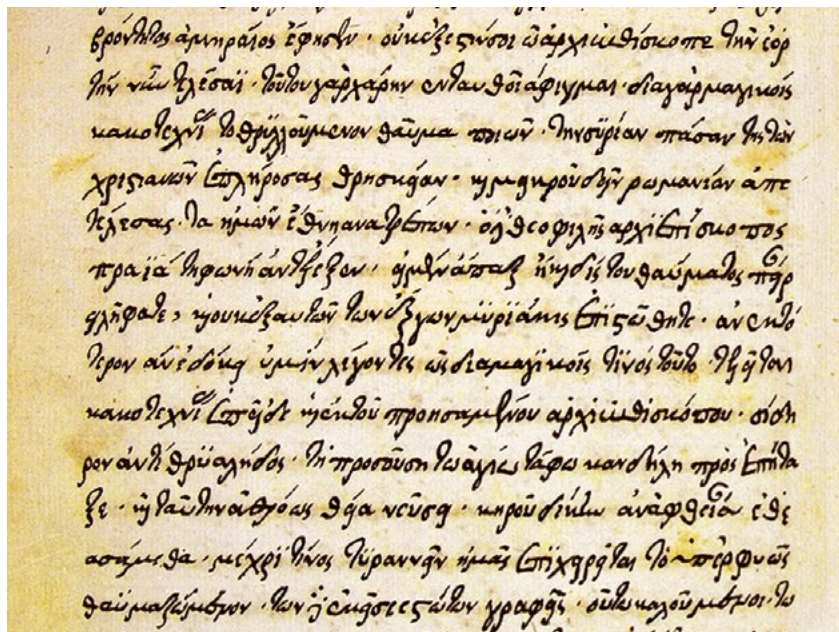
Един много важен факт, записан в писмото е, че по времето на предишния патриарх на Иерусалим, Атанасий I, мюсюлманите поставят в светото кандило железен фитил с цел да осуеят чудото. Но въпреки това коварство кандилото отново се запалва. Арабският емир казва на гръцкия патриарх:

„Архиепископе, не ти се позволява да извършиш сега този празник – затова и дойдох тук. Защото като извършваш това легендарно чудо с магическа злохитрост, разпространяваш християнската вяра из цяла Сирия и почти я превърна в Романия⁷⁰, като подкопаваш нашите обичаи“. Но боголюбивият архиепископ със спокоен тон му отговори: „Ако бяхте преживяли това явление само веднъж или два пъти и не се бяхте убеждавали в него безброй много пъти от самите факти, по-лесно бихме понесли

⁶⁹ Наричан още Порфирогенит. – Б. пр.

⁷⁰ Т.е. Източна римска империя, Византия. – Б. пр.

гумите ви, че уж това чудо се случва чрез измамна магическа злохитрост. Защото още по времето на предишния архиепископ вие наредихте да се постави желязо вместо фитил в кандилото, което е в светия Гроб, след което по Божието допущение всички го видяхме да се запалва като свещ. Докога ще се опитвате да ни мъчите заради това свръхестествено и чудно събитие?“⁷¹

Разказът за запалването на желязния фитил. Кодекс на светия Гроб 73, лист 309, XIV в. Иерусалим, Патриаршеска библиотека

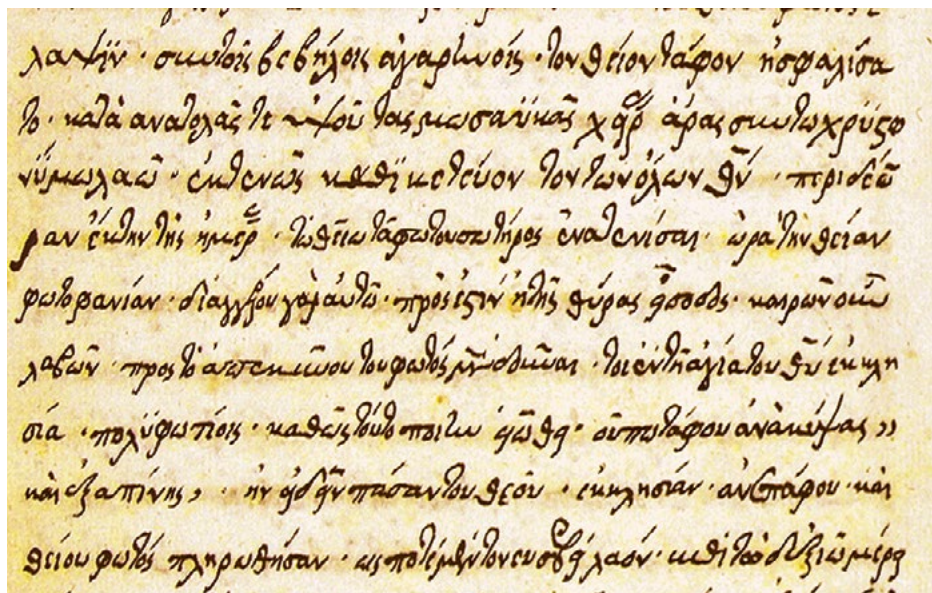
⁷¹ Пападопулос-Керамевс, А. Разказът Никиты, клирика царского. Послание къ императору Константину Порфирородному о святом Огне. – В: Православный палестинский сборникъ, Т. XIII, Вып. 2, Санкт Петербург, 1894, с. 2 – 3: „Οὐκ ἔξεστί σοι ὦ ἀρχιεπίσκοπε τὴν ἑορτὴν νῦν τελέσαι, τοῦτου γάρ χάριν ἐνταυθὶ ἀφήγημην. Διὰ γάρ μαγικῆς κακοτεχνίας τὸ θρυλλούμενον θαῦμα ποιῶν, τὴν Συρίαν πᾶσαν τῆς τῶν Χριστιανῶν ἐπληρώσας θρησκείας. Καὶ μικροῦ δεῖν Ῥωμανίαν ἀπετέλεσας τὰ ἡμῶν ἔθῃ ἀνατρέπων. Ὁ δὲ θεοφιλὴς ἀρχιεπίσκοπος, πραεὶα τῇ φωνῇ ἀντέλεξεν, εἰμέν ἅπαξ, ἢ καὶ δις πείραν εἰλήφατε, οὐκ ἐξ αὐτῶν τε τῶν ἔργων μυριάκις ἐπιστῶθητε, ἀνεκτότερον ἂν ἐδόκει ἡμῖν λέγοντες, ὡς διὰ μαγικῆς τίνος τοῦτο τελεῖται κακοτεχνίας. Ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ προΐσταμένου ἀρχιεπισκόπου σίδηρον ἀντὶ θρυαλλίδος τῇ προσοῦσῃ τῷ ἁγίῳ Τάφῳ кандήλῃ πρὸς ἐπίταξε, καὶ ταύτην ἀθρόως θεία νεύσει κηροῦ δίκην ἀναφθεῖσαν ἐθαασάμεθα, μέχρι τίνος τυραννεῖν ἡμᾶς ἐπιχειρήτε τὸ ὑπερφυρὲς θαυμαζόμενον“. Изтъкнатият изследовател Атанасиос Пападопулос-Керамевс в предговора към изданието потвърждава, че писмото представлява автентично произведение, гатурацо от среда на Х в.

Накрая след преговори патриархът и емирът достигат до съгласие церемонията да се проведе в замяна на 7000 златни лири, от които 2000 са платени още на същия ден. В момента на споразумението обаче се случва нещо неочаквано. Две от кандилата, намиращи се в храма на Възкресението, се запалват от само себе си. Събитието е съобщено в Претория, а патриархът и емирът веднага се отправят към храма.

Там патриархът заедно с мюсюлманските стражи запечатват Гроба и церемонията започва веднага. Той се моли извън Гроба пред събралото се множество. Никита пише в своето писмо:

„А премъдрият архиепископ... заедно с богохулните агаряни запечата божествения Гроб и след като въздигна ръцете си като Моисей на изток заедно с христоименния народ, продължително се молеше на Бога на всички твари. И около шестия час на деня, с поглед устремен към светия Гроб на Спасителя, той вижда божественото явяване на Светлината, понеже му бе разрешено от ангел да влезе в Гроба. И докато се готвеше да предаде тази светлина към светилниците в светата и велика Божия църква, както беше свикнал да прави, и преди още да се беше изправил от Гроба, изведнъж видя, че целият Божий храм е изпълнен с непрестъпната божествена Светлина ... И всички бяха смаяни от неочакваното явяване на Светлината; дори и безбожните агаряни бяха обзети от удивление и срам. Защото е известно, че от Възнесението Христово до днес сиянието на божествената Светлина се ражда в едно от кандилата на светия Гроб всяка година. В настоящата година обаче божествената Светлина се разля

и освети цялата църква“.⁷²

Разказът на свещенослужителя Никита за спизането на Благогатния огън. Лист 309 от същия кодекс 73

Свещенослужителят Никита съхранява устното предание, че чудото се е случвало всяка година от времето на Христа без прекъсване. Писмото му също така потвърждава, че церемонията се е състояла при празен и запечатан Гроб. А патриархът, който се моли извън Гроба, съзира внезапно явяване на Светлина. Веднага влиза в Гроба, за да приеме светия Огън и докато се приготвя да излезе, вижда храма, пълен с „неприсътн-

⁷² Πακ там, с. 4 – 5: „Ὁ δὲ πάνσοφος ἀρχιεπίσκοπος... σὺν τοῖς βεβήλοις Ἀγαρηνοῖς τὸν θεῖον Τάφον ἡσφαλίσατο, κατὰ τὰς ἀνατολάς τε ὑψοῦτο τὰς μωσαϊκὰς χεῖρας ἄρας, σὺν τῷ χριστωνύμῳ λαῷ, ἔκτενῶς καθικετεύων τὸν τῶν ὅλων θεόν. Περί δέ ὥραν ἑκτηνῆς τῆς ἡμέρας τῷ Θεῷ Τάφῳ τοῦ Σωτῆρος ἐνατενίσας, ὁρᾷ τὴν θεῖαν φωτοφανείαν, δι’ ἀγγέλου γάρ αὐτῷ πρόσεστιν ἡ τῆς θύρας εἰσοδος. Καιρὸν οὖν λαβὼν πρὸς τὸ ἀπ’ ἐκεῖνου τοῦ φωτός μεταδοῦναι τοῖς ἐν τῇ ἀγία τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ πολυφωτίοις, καθὼς τοῦτο ποιεῖν εἰώθει, οὕπῳ τῷ Τάφῳ ἀνακύψας, καὶ ἐξαπήνης ἦν ἰδεῖν πᾶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν ἀνελάφου θεῖου φωτός πληρωθεῖσαν... ὡς ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίῳ φωτοφανείᾳ θάμβους πληροῦσθαι πάντας, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀθέους Ἀγαρηνοὺς ἐκπλήξεως καὶ αἰσχύνης. Ἀπὸ γάρ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἀναλήψεως μέχρι τῆς δεῦρο, ἐν μιᾷ τῶν ἐν τῷ ἁγίῳ Τάφῳ οὐσῶν κανδήλων, κατ’ ἔτος λέγεται γεγενῆσθαι τὴν τοῦ θεοῦ Φωτὸς ἑλλαμψίν. Ἐν δὲ τῷ νῦν χρόνῳ ἀνά πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἀναλάμψαι τὴν θεῖαν φωτοχυσίαν“.

ната божествена Светлина“. Никита описва разпространето на Светлината с термина „разливане на светлина“ (φωτοχυσία). Същата тази дума е използвана четири века по-късно от друг очевидец на церемонията – Пердика от Ефес.⁷³

Константин Багренородни, до когото е адресирано писмото на Никита, е образован император, по време на чието управление (945 – 959) Византийската империя преживява период на голям разцвет. Подобно на баща си Лъв VI Философ, императорът е дълбоко религиозен. За него безпрепятственото провеждане на церемонията на Благодатния огън на Велика събота е от съществено значение не само като знаменито религиозно събитие, но и като акт, засвидетелстващ политическо надмощие.

В дипломатическите отношения на Византия с арабите, а по-късно и с турците, безпрепятственото владение на светия Гроб от ромеите е представлявало винаги въпрос от централно значение. Много пъти византийските императори и други владетели изразходват големи суми, за да си подсигурят това право. В писмото на Никита се посочва, че патриархът се съгласява да се платят 7000 златни лири; факт, който несъмнено интересува император Константин Багренородни, тъй като и той би допринесъл за събирането на сумата.

Писмото на Никита има изключителна стойност, тъй като представлява официално известие до византийския император. А в подобен род съобщение би било немислимо да се опишат въображаеми или лъжливи събития, тъй като със сигурност императорът би ги съпоставил с други източници.

Точно това ще направим и ние, като сравним най-важната информация от това писмо с един друг източник – разказа за за-

⁷³ Пердика пише следното: „Там се намира богоприемният гроб Господен,... от който извират изобилни чудеса за всички вярващи. И най-важното, което е очевидно за вярващи и за невярващи, е видимото разливане (φωτοχυσία) на пресветата Светлина, която предава на вярващите освещение и просветление“. Вж. Αλλάτιος, Λέων. Σύμμικτα: Т. 1. Кьолн, 1653, с. 27. Творбата е запазена в кодексите Vind. Phil. Gr. 149 (лист 306а – 309б) на Виенската библиотека и Vat. gr. 93 (лист 139б – 141б) на Ватиканската библиотека.

палването на железния фитил, поставен в светлото кандило от мюсюлманите. Този факт, както ще се уверим подробно в по-следващата глава, се потвърждава от персийския мъдрец Ал-Бируни.

13. Персийският лекар Ал-Масихи (ок. 990)

Ал-Масихи е един от най-знаменитите персийски лекари от X в. и учител на големия философ и лекар Авицена. Той написва няколко медицински съчинения, най-значимото от които е медицинска енциклопедия, озаглавена „*Стоте раздела на медицината*“ (Kitab-ul-Mi'a fi Tibb). Биографията на Ал-Масихи е записана от персийския историк и богослов Ал-Байхаки (1105 – 1170) в неговата творба „*Опазване на съсъда на мъдростта*“ (Tatimmat Siwan al-Hikma), съдържаща биографиите на най-изтъкнатите учени и мъдреци от X в. В това произведение Ал-Байхаки съхранява един разказ на Ал-Масихи за Благогатния огън. Персийският лекар посочва следното:

Той [Ал-Масихи] каза: „...Историята на този огън е, че в нощта, когато Бог възкреси Иисус на небето, в нощта на 15-ия ден от [еврейския] месец Нисан, в тази нощ, всяка година, огън се спуска от небето по такъв начин, че става видим за хората и запалва кандилата вътре в храма на Възкресението, въпреки че в покрива на храма няма никакъв отвор. Огънят обаче преминава през покрива без да подпали гървените му греди, след което запалва кандилата и факлите“.⁷⁴

Ал-Масихи посочва, че Благогатният огън се явява всяка година в нощта, когато Христос е възкръснал. Това хронологично позоваване напомня, че церемонията на Благогатния огън първоначално е била установена вечерта на Велика събота. Персийският лекар иска да извести на своите сънародници за

⁷⁴ Tritton, A. S. The Easter Fire at Jerusalem. – В: Journal of the Royal Asiatic Society, 1963, с. 249 – 250. Арабският откъс за Благогатния огън се намира в кодекса Berlin Pm. 737 (Katalog von Ahlwardt, Nr. 10052), лист. 526 – 53а.

чудото на Благодатния огън и чрез него да възвести истината за Възкресението на Христа – тъй като и самият той е избрал да следва тази истина и да стане християнин. Избор, който в крайна сметка му коства живота.

Около 1012 г. тюркският султан Махмуд Газневи⁷⁵, отказващ да приеме религиозния избор на Ал-Масихи, наредил той да бъде затворен заедно с двамата най-важни учени на ислямския свят по онова време: Ал-Бируни и Авицена, които също биват обвинени като еретици. Докато върви пеша към затвора, Ал-Масихи, успява да избяга заедно с Авицена, но попадат в жестока пустинна буря и в крайна сметка Ал-Масихи издъхва в ръцете на своя любим ученик.⁷⁶

Разпространението на Благодатния огън, гравюра от 1730 г. от известния френски гравьор Бернар Пикар, от изданието „Cérémonies et coutumes Religieuses“⁷⁷

⁷⁵ Газни – град в днешен Афганистан. – Б. пр.

⁷⁶ Вж. Meyerhof, M. Ali al-Bayhaqi's Tatimmat Siwān al-Hikma: A Biographical Work on Learned Men of the Islam. – В: Osiris, Vol. 8, 1948, с. 122 – 217.

⁷⁷ Picard, Bernard. Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde: Vol. 5. Amsterdam, 1733. (Bibliothèque du Palais des Arts).

14. Персийският мъдрец Ал-Бируни (1000)

Макар и малко известен в западния свят, Ал-Бируни (973 – 1048) е един от най-великите учени на всички времена. Той е бил астроном, философ, математик, физик, историк, географ, картограф, антрополог и др.; счита се, че научните му творби надхвърлят 150 съчинения.⁷⁸ Джордж Сартън, така нареченият „баща“ на история на науката и професор в Харвардския университет заявява, че Ал-Бируни е „един от най-големите учени на исляма, и както всички смятат, един от най-великите учени на всички времена“.⁷⁹

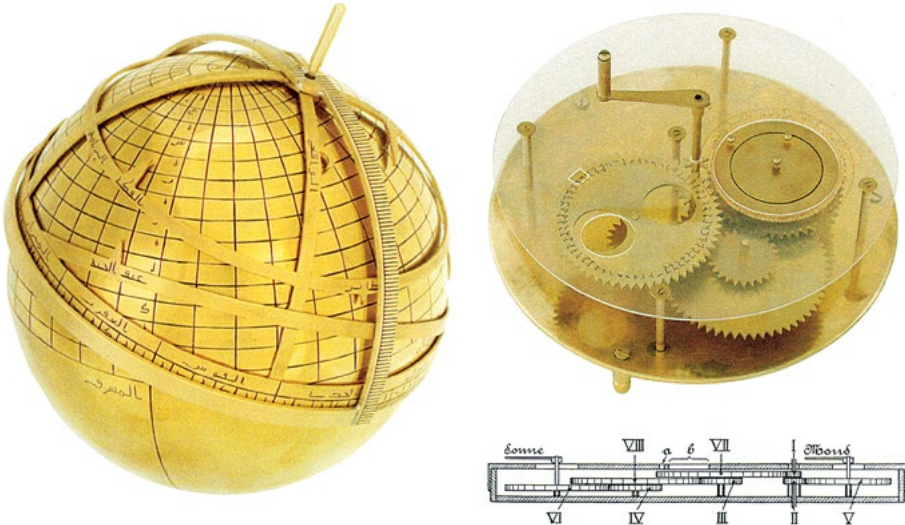
Абделхамид Сабра, също професор по история на науката в Харвардския и Александрийския университети, нарича Ал-Бируни „един от най-големите улове на науката в цялата история“. Необходимо е голямо по обем произведение, за да се коментира разнообразното му творчество и научен принос. Заслужава си да се спомене като пример поне едно негово научно постижение: изчисляването на Земния радиус на 6339 км, стойност, която се отклонява от действителната само с 18 км. Както посочват преподавателите по математика Джон О'Конър (John J. O'Connor) и Едмънд Робъртсън (Edmund Robertson), тази стойност е изчислена на Запад едва през XVI в., тоест половин хилядолетие по-късно!

От 150-те творби на Ал-Бируни са оцелели само 22 – включително *„Хронология на древните народи“*, която според германския учен Едуард Захау (Eduard Sachau) е завършена около 1000 г. В това съчинение, в главата, отнасяща се до празника Пасха на християните, персийският мъдрец записва всичко, което знае за церемонията на Благодатния огън.

⁷⁸ Записаните му произведения възлизат на 146. Те включват 35 книги по астрономия, 15 по математика (8 по аритметика, 5 по геометрия, 2 по тригонометрия), 23 по астрология, 16 филологически съчинения, 10 по геодезия и картография, 4 по астролабия, 9 по география, 2 по медицина и фармакология и т.н.

⁷⁹ Sarton, George. *Introduction to the History of Science*: T. I. Baltimore, 1951, с. 707.

Първа част.
Свидетелства от IV до XVI в.

Вляво: модел на сферична астролабия; вдясно: модел на механичен сагънчев и лунен календар. Двата модела, които са конструирани по чертежите и описанията на Ал-Бируни, се намират в Института по ислямско-арабска история към Гьоте университет във Франкфурт

Статуя на Ал-Бируни в парка Лалех, Техеран

Творбата е запазена в пет ръкописа⁸⁰ и е публикувана за първи път през 1878 г. от Захау. Както обаче е установено по-късно, публикацията е непълна, тъй като използваният ръкопис не съдържа главата за церемонията на Благодатния огън, както и други части от съчинението.

През 1912 г. Азиатският музей на Императорската академия на науките в Санкт Петербург придобива ръкопис на същото произведение, по-стар от използвания от Захау. Този ръкопис, който е по-пълен и съдържа главата за Благодатния огън, е бил представен за първи път от директора на Азиатския музей Карл Залеман.⁸¹

През 1933 г. немският учен Хелмут Ритер (Hellmut Ritter) открива в библиотеката Умуми (Umumi, дн. Държавна библиотека Баязид) в Истанбул друг арабски ръкопис на същото произведение, който съдържа и главата за Благодатния огън. Арабският текст на тази глава е публикуван през 1952 г. от германеца Йохан Флюк, а през 1988 г. е преведен на немски език от професор Готхард Щромайер, в произведението му *„Ал-Бируни, в градината на науката“*. Ал-Бируни разказва следното:

„Относно съботата преди Възкресение се разказва една история, която изумява изследователите на естествени науки и чиято причина е невъзможно да се разкрие. Ако сред противниците [на чудото] не цареше единодушие и ако те не твърдяха, че сами са го виждали; и дори почтени учени и други лица не бяха го предавали в съчиненията си, човек не би могъл да има доверие [в истинността на разказа]. Аз научих за това от книгите и го чух от Ал-Фарадж ибн Салих от Багдад, че в средата на храма на Възкресението в Йерусалим се намира гробът на Иисус изсечен в

⁸⁰ Петте ръкописа са: 1) Ms Or 161, 1307 г., Единбургски университет; 2) Paris Arabe 1489, XVII в., Париж, Национална библиотека (Bibliothèque nationale); 3) Beyazit 4667, XVII в.; 4) Кодекс от Азиатския музей, Санкт Петербург; 5) Add. 7697, 1286 г., Лондон, Британска библиотека (British Library).

⁸¹ Salemann, Carl H. Zur Handschriftenkunde, Al-Biruni's al-Atar al-Bakiyah. – В: Известия императорской академии наук, Санкт Петербург, 1912, с. 861 – 870.

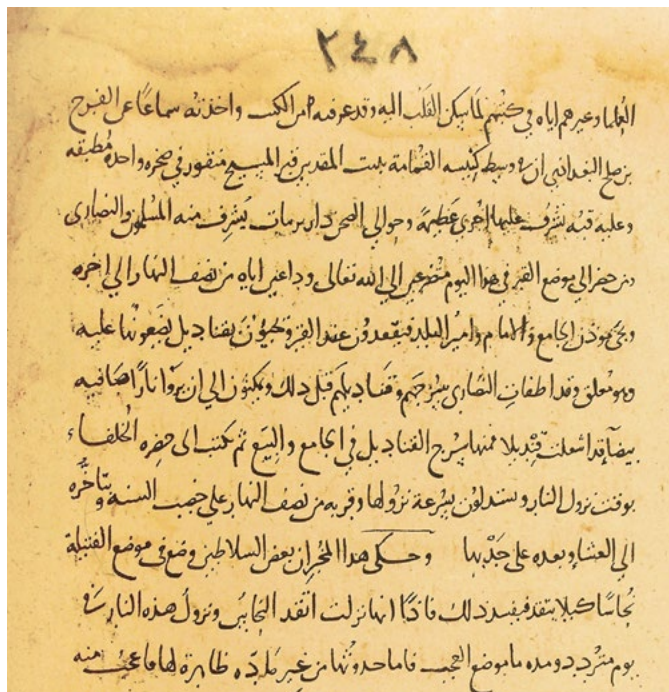
една скала, която го покрива подобно на купол. Отгоре, над гроба, се издига груг, още по-голям купол. А около скалата има галерии. Оттам наблюдават мюсюлманите. Християните и другите, които идват в този ден на мястото на гроба, се прекланят пред Всевишния Бог и горещо Му се молят от обяд до вечерта. Идват още мюезинът от джамията, отговорният за молитвите имам и емирът на града и стоят до гроба. Те носят със себе си светилници, които поставят там, докато [гробът] е все още заключен. Междувременно християните вече са загасили своите свещници и факли и са в очакване докато видят чист бял огън, който запалва едно кандило. От този огън после запалват светилниците в джамии и кандилата в църквите. След това писмено се съобщава на халифа [на Багдад] за часа, в който е слязъл огънят. По бързината на слизането [на огъня] и по това дали е скоро след обяд, те съдели, дали годината ще бъде плодородна. Ако слизането се забавело до вечерта или по-късно, те заключавали, че ще е неплодородна. Човекът, който ми разказа за това, добави още, че някой султан сменил фитила с медна тел, за да не се запали кандилото и [чудото] да не се случи. Когато обаче огънят слязъл, медта се запалила. Слизането на небесния огън в онзи ден, което се повтаря в точно определено време и място, е повод за нас да немеем от почуда“.⁸²

Ал-Бируни е първият, който прави проучване относно Благодатния огън. Той не присъства на церемонията, но изглежда се доверява на арабските източници, които разказват за него. От самото начало разяснява, че не би се занимавал с този въпрос, ако не беше „единодушието на противниците“ на чудото, които са преживели събитието като очевидци.

„Противниците“, които отричат чудото и като мюсюлмани не го приемат като такова, го описват обаче по единодушен

⁸² Al-Biruni. In den Gärten der Wissenschaft / ed. by Gotthard Strohmaier. Leipzig: Reklam, 1988, с. 125 – 126. Арабският текст – вж. Fück, Johann. Sechs Ergänzungen zu Sachaus Ausgabe von al-Birūnī's Chronologie orientalischer Völker. – B: DII. Berlin: Akademie-Verlag, 1952, с. 94.

начин – и това изглежда прави впечатление на Ал-Бируни, който е мюсюлманин шиит. По този начин неговият разказ придобива допълнителна стойност, тъй като всъщност предава, или по-скоро обединява разказите на мюсюлмани, преживели чудото в края на X в. Освен това неговите сведения произхождат от бележития персийски учен Ал-Фарадж ибн Салих, живял в Багдад.

Разказът на Ал-Бируни за Благодатния огън. Кодекс Баязид 4667, лист. 348, XVII в., Истанбул, Библиотека Баязид

Ал-Бируни, като старателен и сериозен учен, се позовава подробно на своите източници, така че да няма никакво съмнение относно казаното от него по въпрос от особено религиозно естество, който би предизвикал недоумения сред неговите единомишленници. Сведенията, които ни предоставя, са неоеценими. Фактът, че той е чел за церемонията на Благодатния огън в книги, разкрива, че сведенията за славата на чудото са широко разпространени в арабския свят още през X в.

Неговият разказ има много общи черти с този на Ибн ал-Кас. Подобно на последния, Ал-Бируни съобщава, че докато множеството от хора са в очакване, изведнъж „съзират чист бял огън, който запалва едно кандило“! И продължава разказа как „от този огън палят светилниците вътре в джамиите и кандилата в църквите“. Джамиите, за които Ал-Бируни говори, са Куполът на Скалата, джамията Ал-Акса и джамията на Омар, в които светилниците не се използват за богослужебни цели, а единствено за осветление.

Предаването на Благодатния огън в тези джамии разкрива значимостта, която чудото има за мюсюлманите, както и важността, която му отдават. Двамата градоначалници, имамът и емирът, както и мюезинът (който призовава мюсюлманите за молитва), се намират близо до Гроба заедно със своите светилници. Чудото е било общоприето и празнувано еднакво от всички жители на Иерусалим – християни и мюсюлмани.

Храмът на Възкресението (А) през 1801 г., акварел на Луиджи Майер. Отичават се „Куполът на Скалата“ (Б), джамията Ал-Акса (В) и джамията на Омар (Г). В тези джамии мюсюлманите пренасяли Благодатния огън всяка Велика събота